

Islandi sadade keskaegsete teoste käsikirjad ja nende ümberkirjutused on Põhjamaade kui kultuuri regiooni kõige unikaalsem panus maailmakirjandusse, tuntuimad on „Vanem Edda”, „Noorem Edda” ja „Heimskringla”.

Gilwellian, Jungpionier, Haukurth / Wikipedia

Saagadest ja saagatõlkimisest

Üheaegselt norra, rootsi ja taani keeles ilmunud islandi saagade täistõlgete puhul

MART KULDKEPP

Peaaegu võimatu on kirjutada midagi vanapõhja kirjandusest, ilma et see nähtus ise oma erakordsusega hetkeks vakatama ja järele mõtlema sunniks. Faktid on hämmastavad. Umbes 900 aastat tagasi tekkis kaugel Põhja-Atlandi ookeanis loodusressursside poolest vaesel ja väga hõreda asustusega Islandi saarel kiiresti ja siiamaani öieti arusaamatutel põhjustel äärmiselt rikkalik, mitmekesine ja omapärane rahvakeelne kirjakuultuur. Eelkõige õitses see järgmisel paarisajal aastal, XIII–XIV sajandil, kuid tegelikult ei katkenud traditsioonilistes žanrides uute tekstide kirjutamise (ja vanade ümberkirjutamise) tava lõplikult enne kui alles XX sajandi alguses, mil Islandi traditsiooniline talupojaühiskond lõpuks pöördumatult moderniseerumisteele asus. Keskaegsest kuldajastust üksnes meieni jõudnud teoste arvu mõõdetakse sadades – rääkimata nendest, mis säilinud ei ole – ja need kokku on kahtlemata mitte ainult Islandi, vaid terve Põhjamaade kui kultuuri regiooni kõige unikaalsem panus maailmakirjandusse.

Kaugelt suurem osa sellest mahukast kirjandusest on tänapäeval tuntud vaid entusiastidele ja asjatundjatele. On ka raamatuid, millest on vähemalt kuulnud kõik need, kellel veidigi kirjandus- ja

ajaloohuvi. Nende teoste seas on kindlasti „Vanem Edda” ja „Noorem Edda”, ainsad mahukamad kirjalikud allikad Põhjamaade eelkristliku religiooni kohta. Nendega võrreldavat ei leia ühegi teise germaani rahva kultuuripärandist. Samasse kategooriasse kuulub ka „Heimskringla”, monumentaalne Norra kuningasoo ajalugu ja üks Euroopa keskaegse ajalookirjutuse suursaavutusi. Ja muidugi saagad, mis räägivad viikingiaegsetest islandlastest: nende õnnestumistest ja nurjumistest, armastusest ja surmast, omavahelistest tülidest (sellest eelkõige), tülidele järgnenud veritasust või leppimisest ja paljust muust.

Kuigi islandlaste saagade arv on klasifitseerimisküsimuste tõttu vaieldav, pole see väike, ulatudes neljakümne kanti. Seejuures on paljud tekstid tänapäeva lugejale harjumuspärasest, soliidse romaani mõõtu ja mahult parajad ühekaupa trükis avaldada. XIX sajandil, kui saagasid hakati teaduslikult uurima, võis see asjaolu islandlaste saagade prestiižile kasuks tulla. Ent suuremat rolli mängis kindlasti nende tekstide sisuline omapära, mida teatud mõõndustega võib nimetada realismiks. See tähendab, et saagades kujutatakse tavaliste inimeste elu. Need polnud ei kuningad ega ülikud (sest vaesel Islandil neid ei olnud). Neid inimesi kimbutasid argimured enese ja loomade ninaesise või

perekonna ja sugulaste käekäigu pärast ning – väike annus eksootikat – veidi ka unenäod, kummitused, nõiad ja muu sellesarnane. Euroopa keskaegsest kirjandusest pole selles osas leida midagi islandlaste saagadega võrreldavat.

On mõistetav, et sellised tekstid kõnetasid Honoré de Balzaci ja Gustave Flaubert'i ajajärgu kirjandusteadlasi paremini kui mõned teised saagažanrid. Kuid islandlaste saagade mõju on jäänud püsima ka hiljem. Need on olnud kõige rohkem trükis avaldatud, kõige rohkem loetud ja enim tõlgitud vanapõhja kirjanduse teosed, kui kõrvale jätta „Edda” ja „Heimskringla”. Tüüpiliseks näiteks võib võtta eesti keele. „Vanem Edda” ilmus Rein Sepa tõlkes 1970. aastal, „Noorem Edda” (osaliselt) 1990. aastal. Vahepeal oli Arvo Alase tõlkes jõudnud ilmuda „Grettir Ásmundripoja saaga” (1982), millele hiljem järgnesid „Njalli saaga” (2001) ja „Viikingid Vínlendis” („Eiríkr Punase saaga” ja „Gröönlaste saaga”, 2003). Ots on lahti tehtud ka „Heimskringlaga”: 2003. aastal ilmus eesti keeles selle esimene osa, Tõnno Jonuksi tõlgitud „Ynglingite saaga”. Oma tõlgetest, mis on hilisemad, ma siin kirjutama ei hakka.¹

1997. aastal ilmus pikaajalise töö tulemusena sündinud kõigi islandlaste saagade tõlge inglise keelde. Inglise keel sai seega vanaislandi keele kõrval teiseks keeleks, milles kõik need tekstid on kättesaadavad.² 2005. aastal tekkis idee korjata sama trikki uuesti, aga kolmekordselt: tõlkida kõik tekstid korruga kolme maismaaskandinaavia ehk norra, rootsi

ja taani keelde. Suur töö sai aasta pärast tööpoolest alguse ja on kestnud kuni viimase ajani. Tõenäoliselt on olnud tegemist maailma kõige suurema ilukirjandustõlkeprojektiga üldse: sellega oli seotud umbes kuuskümmend tõlkijat ja saagaürija ning nende töö tulemuseks on ühtekokku umbes 8400 lehekülge teksti kolm korda viies köites.³

28. aprillil sel aastal jõudis põhjamaaine mammutprojekt lõpule piduliku esitlustseremooniaga Reykjavíkis Islandi peaministri, kultuuriministri ja parlamendi esimehe, Roots, Norra ja Taani kultuuriministri ja muidugi tõlkeprojekti eestvedajate osavõtul. See ei tähenda siiski, et tähistamine selle korruga läbi oleks saanud. Muu hulgas toimus Taani, Norra, Roots ja Islandi suursaadiku osavõtul uute saagatõlgete esitlus 20. mail ka Tartu ülikooli skandinavistika osakonnas, seekord lisarõhuasetusega Eestile ja eesti keeles ilmunud saagadele.⁴

Arvestades eesti keele vähest ja islandi keele veelgi väiksemat kõnelejate arvu, on eesti keeles ilmunud märkimisväärselt palju vanapõhja kirjandust. See on olnud võimalik tänu sellele, et on leidunud pühendunud tõlkijaid ja, mis veel olulisem, lugejaid, kellele need tekstid korda on läinud. Kurtma ei pea järelekasvu pärast. Tartu ülikoolis saab õppida islandi keelt ja vanapõhja kirjandust ning üliõpilaste huvi nende ainete vastu on suur. 2005. aastal kaitses Kristel Zilmer vanapõhja kirjanduse ja kultuuri alal doktoritöö. Viimastel aastatel, alates Daniel Sävborgi Tartu ülikooli skandinavistika professoriks saamisest, on olnud suurel hulgal erinevaid teadusüritusi, kus on käsitletud ka Eesti alade kujutamist saagades. Tihenenud on skandinavistide koostöö ajaloolaste, arheoloogide ja eriti folkloristidega.

On see utopist või optimist, kes minus küsib: millal saab Eestile jõukohaseks samasugune vägitõlge, millega on tulnud toime Norra, Taani ja Rootsi? Eesmärk, mille nimel saagad skandinaavia keeltesse tõlgiti, on selge: tugevdada sidemeid Põhjamaade vahel ja teha need tekstid kättesaadavaks uutele põlvkondadele. Kellega tahame meie oma sidemeid tugevdada ja mida tahame meie teha kättesaadavaks oma uutele põlvkondadele? Mis veel saaks olla ilmekam viis kehtestada Eesti põhjamaaisuse ideed?

1 Autor on tõlkinud eesti keelde „Völsungite saaga” (2009), „Hervöri ja Heiðreki saaga”, „Ühekäelise Egili ja Ásmundr Berserkitapja saaga” ja „Eiríkr Ränduri saaga” (rmt „Kolm saagat Põhjamaade muinasajast”, 2011) ning „Hrafnkell Freysgoði saaga” ja „Gunnlaugr Ussikeele saaga” (LR 2013, nr 19–20). – Toim.

2 The Complete Sagas of Icelanders, Including 49 Tales. Edited by Viðar Hreinsson. Leifur Eiriksson Publishing, 1997. Vt: <http://sagas.is/utskyringar.htm>.

3 Tõlked ilmusid kirjastuses Saga Forlag, vt <http://sagaforlag.is>. Tõlkeprojekti kohta vt <http://spraktidningen.se/blogg/islandskt-oversattarmaraton-i-mal-etter-atta-ar>.

4 Esitluse kohta Tartus vt <http://www.flgr.ut.ee/et/osakonnad/islandi-saagad-nende-retseptioon-skandinaavias-estis>.

Kellega tahame meie oma sidemeid tugevdada ja mida tahame meie teha kättesaadavaks oma uutele põlvkondadele?